

SPECIMEN PHILOSOPHICUM

De

*Differentia notionum instrumentalium &
realium.*

CUJUS PARTICULARAM. II.

CONS. AMPL. FAC. PHIL. REG. AC. AB.

PUBLICO PROPONIT EXAMINI

M. GABR. ISRAEL HARTMAN,
Philosophiae Theoreticæ Docens, Amanuens, Biblioth. nec non
Reg. Societ. Oecon. Finl Membrum & Secretarius
Secundus.

RESPONDENTE

CAROLO GABRIELE WESTZFNTHIO
OSTROBOETHNIENSE,

In Auditorio Anatomico Die V Dec. MDCCCLIV.

horis a. m. solitis.

ABOÆ, Typis FRENCKELLIANIS.

nomine universalium insigniri; causam vero ejus denominatio-
nis exponendam esse censeo. Per se non sunt nisi singula-
res, h. e. certam relationem, affectionem, figuram, rem &c.
repræsentando exhibent, sed usas respectu sunt universales,
quia, æque apte & bene ad haec illarum similem rem, ac il-
lam designandam, illis uti possumus *i).* Sed ut mens nostra
fiat apertior, similitudinem sive imaginem rei, de qua disseri-
mus, proponere mihi permittat Lector benevolus. Littera
A, quæ ex metallo facta in armario officinæ typographicæ est,
per se & proprie considerata, est res singularis; sed quoniam
tam in *Abracadabra*, quam in *Arma* & in quovis verbo, u-
bi sonus *z* A occurrit, adhiberi potest, universalem habet
usum, & eadem ratione, eandemque ob causam universalis
est nominanda, ac notiones de quibus sermo est. Ex qua si-
militudine, indolem universalitatis earum (videl. notionum)
quisque optime intelligere potest *k).* Quam similitudinem eo
quoque majorem & perfectiorem esse cernimus, cum scimus ty-
pos illos litterarum, non simplices tantum vocum partes re-
præsentare, ut a, e, b, &c. (uti notiones simplices rerum, v.
gr. viride, dulce &c.) sed etiam compositas partes & figuras,
sive saepius obveniant, ut &, &, &, &c. ut etiam notiones com-
positæ plures simplices continent, non aliter ac jam di-
ctum est.

i) Sicuti tabula picta collectoris supra memorati; quamquam in
se considerata singularis est figura, tamen æque adhiberi potest
ad unam ejusdem generis rem agnoscendam, ac alteram, itaque u-
niversalem habet usum.

k) Qui hanc universalitatem aliter cogitet, & aliquid proprii, ac
peculiaris indolis in notionibus hisce sibi singat, frustra id fa-
cit. Nam facile, si præjudicio liber es, observare potes, illas
non alia ratione esse universales, quam aratrum, cuius ope a-
rator unum sulcum in agro æque ac alterum findit, & lingua,
qua utimur tam ad unum verbum quam ad alterum proferen-
dum. Quæ tamen vere singularia sunt.

Has itaque notiones sive ideas, quas, ut eo facilius realibus distinguantur, *instrumentales* nominemus, non solum in memoria paratas conservamus, sed etiam nomina, sive, ut Logici loquuntur, terminos illis imponimus; ut certus sonus, vel certa figura, aut, in universum, certum signum externum, quod, ubi necesse sit, proferre valemus, cuique earum respondeat. Quod vero eatenus tantum fieri potest, quatenus occasio nobis præbetur cum aliis, quibuscum una vivimus, & eodem sermone uti volumus, nostram mentem ita communicandi, ut intelligent quam notionem hoc vel illo signo designandi animus nobis sit. Quod fit quasi indigitando ejusmodi partem rerum occurrentium, aut rem talem obvenientem, non aliter, ac præceptor pueris digito ostendit litteram & nomen ejus litteræ simul dicit; unde hi intelligere possint, figuram illam monstrataam sano edito respondere: & veluti infantes omnes animadvertunt, quo nomine adultiores denotant res obvenientes, non ut res ipsas solum inspiciant, sed ut ex rebus illis earumque partibus *natives* sibi comparent, & nomina debita, i. e. ut alii homines illis utantur, notionibus suis adjungere queant. Observandum vero est, quod ex dictis luculententer patet, numero notionum instrumentalium numerum terminorum non exæquare, quoniam & longe antea, inde scilicet a primis sensationibus, notiones ejusmodi immediate oriuntur, quam illis signa externa adnectere possumus, & termini, non nisi in occasione apta, ubi de denominatione & notionis determinatione, respectu terminorum, cum aliis hominibus convenire, aut nostram notionem ad eorum mentem adaptare possumus, notionibus affigi queunt. Quare certum est, nos multo pluribus notionibus instrumentalibus uti quam terminis designatas habemus (1).

(1) Varie admodum Philosophi docuerunt de origine, indole & pretio notionum, quas illorum plerique universales appellarunt, ego vero instrumentales aptius nominandas esse putaverim. Ut de primorum philosophorum opinionibus dicere sapersemus, ut Jonicorum, Pythagoreorum, Eleaticorum, qui minus de illis,

illis, quibus usi sint, notionibus cogitaverint; *Plato* quoque fratre originem & naturam eorum investigavit. Animadvertere scil., nos, ut Ciceronis verbis (Academ. Quæst. L. IV. C. 7. utar, illa, quæ non sensibus ipsis percipi dicuntur, sed quodam modo sensibus, ut hæc: illud est album, hoc dulce, canorum illud, hoc bene orens, hoc asperum, ille deinceps equus est, ille canis, animo jam tenere comprehensa, non sensibus: quoniam, cum sic judicamus, illas jam habeamus necessitate est; præterea videns nos illis solum in demonstrationibus uti, non autem illarum e sensationibus originem, non potuit, quin crederet illas esse menti insitas, & majori esse pretio, quam quæ sensibus percipiuntur. Hinc ejus doctrina de Idearum (sic enim notiones universales nominavit) natura, earumque ex divinitate ortu, &c. (Conf. TENNEMANN, Gesch. d. Philos. Th. II. p. 298). ARISTOTELES, qui acumine sui ingenii cito jam observavit, notiones has etiam per experientiam, sive sensuum ope, acquiri posse, Platonis opinionem reliquit, & contrarium ejus ita urxit, ut nihil esse in intellectu, quod non fuerit in sensibus, diceret: vel ut TENNEMANN (Geschichte der Philos. Th. III. p. 46) sensa ejus exponit: *Man empfindet zwar das Einzelne aber der Sinn ist unmittelbar auch das Vermögen des Allgemeinen wahrzunehmen. Denn in dem Sinnlichen ist auch das Denkbare enthalten.* (Qui Aristotelis propria verba legere vult, illa in primis inveniet in Analyt. posterior. II. c. 19.) — Sed quamquam constanter docet, notiones universales esse sensibus perceptas, tamen nec qua ratione oriuntur, nec pretium eorum satis accurate exponit, nec ipse cognoscere videtur. STOICORUM sententia fere eadem fuit ac Aristotelis, (quod videri potest ex ORIG. contra Cels. L. VII. p. m. 367. edit. Hoech. & PLUTARCH. de placit. philos. L. IV. C. II. Conf. BRUCKERI Hist. Crit. Philos. T. I. p. 917.) Ex recentioris ævi Philosophis, ut nihil dicam non modo de Theosophistarum opinione (quæ videri potest in BRUCKERI Hist. Crit. Ph. T. IV. P. I. p. 682.) sed etiam CARTESII, qui ut isti, notiones a Deo immediate nobis esse insitas docuerit, aut potius nos omnia in Deo videre ob nexum inter spiritus & Deum, qui est quasi locus Spirituum, (Vide de hac re MALEBRANCHE De inquir. Veritate, Lib. III. P. II. c. 6) plurimi in eo consentiunt, quod nos, quoad fontem notionum universalium, illas ex experientia haurimus; præter nempe solum notiones absolute universales & necessarias, quæ ex præceptis

ceptis Kantianorum, nostratis Nic. Wallerii, aliorumque, a priori, h. e. ab ipsa natura intellectus originem suam ducunt. LOCKE maxima argumentorum mole pertrahere lectoribus suis studet, omnia, etiam maxime universalia axiomata & notiones per sensationem & reflexionem, ut dicit, accipi, & sere totus Liber de Intell. Hum. circa hanc materiam versatur. (Conf. Encyclopedie ou Diction. raison. &c. à Neufchastel. 1760. art. AXIOME). WOLF quoque (Psychol. ration § 429) *Notiones universales*, inquit, *non habemus, nisi quas aut a rebus sensu perceptis, vel iis, quorum nobis in nobismet ipsis consciū sumus, abstraximus, aut in talia resolvere valamus, quae in individuis perceperimus*, (observata tamen doctrina Leibnitiana de inherentia omnis cognitionis originaria in Monade, ut modificationes ejus; de quo hic non agitur.). Et ipse KANT docet, non solum (Crit. d. r. Vern. p. I.): *Dass alle unsere Erkenntniss mit der Erfahrung anfange, daran ist gar kein Zweifel; sed etiam (l. c. p. 33): Vermittelt der Sinnlichkeit werden uns Gegenstände gegeben, und sie allein liefert uns Anschauungen; durch den Verstand aber werden sie gedacht, und von ihm entspringen Begriffe.* Sed de modo, quo oriuntur notiones, & de earum indole inter illos non minus re convenit, quam verbis differe videntur. Quando KIESEWETTER (Weitere Auseinandersetz. der allg. Logik. p. 40) dicit: *Die Vorstellung, die aus dem Verbinden des Mannigfaltigen der Anschauung in eine Einheit des Bewusstseins durch den Verstand entspringt, ist der Begriff; der Begriff ist also die Vorstellung einer Vorstellung, d. h. eine mittelbare Vorstellung des Gegenstandes.* Quando ABICHT (System der Elementar Philos. pag. 52.) dicit: *Verknüpfungen sind Bestellungsarten, Formen der Gegenstände; Vorstellungen von Formen h. aber formale Vorstellungen; — und Vorstellungen vom Verknüpften h. Begriffe:* — Quando LEIBNITZ ea dicit, quae supra p. II. attuli; idem omnino lesserunt, quod LAMBERT (Neues Organ. Diana fil. §. 17) his verbis exponit: *Da der Begriff der Arten und Gattungen nur die Merkmale in sich fasst, die die Sache mit andern gemein hat, so lässt man in diesem Begriff alle eigene Merkmale weg, und stellt sich die gemeinsamen besonders vor. Die Verrichtung des Verstandes, wodurch dies geschieht, nennt man Abstrahiren, absondern, abziehen. Man abstrahirt die gemeinsamen Merkmale von den eigenen, damit man jene besonders habe, welche sodann einen allgemeinen, oder abstrakten Begriff ausmachen:* & quod WOLF Logic.

gic. §. 716) his verbis tradit: *notiones universales comparantur* - - - 2:o *Abstrahendo communia, quæ notionibus pluribus insunt: & denique quod dicit LOCKE (B. III. Ch. 2 §. 7.): And thus they (Infantes) come to have a general Name, and a general Idea. Wherein they make nothing new, but only leave out of the complex Idea they had of Peter and James, Mary and Jane, that which is peculiar to each, and retain only what is common to them all: quæ omnia tamen modum unum quidem ostendunt quo nos ad notiones universales pervenire possumus, sed quæ minimam sane partem earum, quas habemus, revera consequimur.* Immediate enim & sine comparatione ideas quæcunque fit instrumentalis, quatenus nos ad illam referimus objecta sive res, ut contra singularis sive realis est, quatenus illam ad objectum certum referimus: & sic abeunt ideas rerum, quando pleniores ideas earundem rerum accipimus, in universales. WOLF etiam hoc quodammodo sensit, ubi (l. c.) dicit: *universales comparantur notiones* - - - 1:o *reflectendo super iis, quæ percipiuntur, & BOUTERWEK quoque videtur idem perspexisse, cum (Anfangsgr. der spec. Philos. p. 56) dicit: Begriffen sind die ersten Beziehungen des Verstandes überhaupt auf Objecte. Wir gewinnen Begriffe, wenn wir Etwas, das wir als Object überhaupt setzen, als etwas logisch Bestimmtes, d. i. durch das Denken von andern Objecten Abgesondertes anerkennen;* & verba Celeberrimi Kant supra allata: *durch den Verstand aber werden sie gedacht, und von ihm entspringen Begriffe, idem respiciunt. Sed non possum, quin existimem, omnes hos Philolophos non satis perspexisse naturam nostrarum notionum universalium; idque ejus rei causa, quod inde a cana antiquitate majoris pretii illas haberent, quam revera habenda sint.* Proveniunt modo simplicissimo; universales sunt ut supra explicavi; & quid dubii forsitan refutet in animo lectoris, resolvere conabor in libro de Cognitione humana, quam quamprimum sum editurus. In illo etiam demonstrare conabor, omnia animantia notionibus universalibus uti, nostramque præceteris præstantiam, non in illis, sed in usu illarum rationali & libera, esse querendam. — Sed plura de hac re infra.

Homo, quando ita notiones instrumentales in memoria coacervavit, illasque quasi in arca secum fert, ut, sicuti pecunia viatori, sibi usui sint & serviant: & postquam his no-

tionibus certa signa externa ita adnexuit, ut, quoties notio occurrat, toties etiam signum extra se, medio quodam, aut immediate nobis a Deo dedito, ut sono articulato, aut media te, ut scriptione, aliisve figuris & rebus externis, quarum usus nobis facilis sit quasque in promptu habere possumus, pro ferre valeat; instructus est instrumentis sive mediis necessariis ad sua cogitata exprimenda. Sed ratio, qua utitur his instrumentis exponenda est,

Habeo alicujus rei ideam; quam cum alio quodam homine communicare volo. Habere vero Ideam rei cuiusdam idem est, ut supra jam multis declarare conatus sum, ac scire, quae, qualisque sit illa res, h. e. quasi videre quibus constat partibus, & in qua relatione haec partes inter se invicem conjunctae & ordinatae sunt, quatenus apprehendantur, aut quatenus a me sint mente perceptae. — Habeo Ideam, inquam: tum ad meam penum notionum instrumentalium me verto, & ibi circumspicio & perquirro, an sit, in illa, notio quædam meæ ideae similis; quam si invenio, eam aut signo externo debito notatam esse, aut minus, simul video (n). Si illud, perfecta est secunda mentis operatio; sed facile quisque intelligit, per paucas solum ideas, (*) sive sint cogitando formatæ, sive sensuum aut conscientiæ sui ope perceptæ, habere accurate sibi respondentem notiōem instrumentalem, nisi ipsæ sint simplifices aut casu quodam ita compositæ, ut iisdem partibus content, aut nominibus propriis antea denotatae, aut denique eædem notiones (*). Quod vero cum rarius eveniat, (& cum eo rarius etiam existere debeat, quo verius est, nullius esse pretii notiōem nudam & jam cōgitatam in mentem alius provocare, n), hoc omitto, & confero me ad exponendum, quomodo agendum sit, quando ideam aliter formatam aut cogitationem, qua in idea certum aliquid obseruemus, proferre volumus. Antequam autem hoc facio, observandum quidem es fe puto, nos, quando, quod cogitemus, exponere volumus, aut velle mentem alterius in unam solum certam rei jam cogniti-

gnitæ aut incognitæ partem, attendere & in ea ejus animum quasi figere, aut totam rem cogitatam describendo proferre, quod utrumque disputatione egere videatur; sed in illo tamen casu nocte aliter ac in hoc est agendum; quoniam de iis rebus tantum quæstio est, quas cogitamus, aut quas exponere volumus: non de cæteris partibus Idearum. Quare, si, quid in hoc sit agendum, explicavero, facili negotio intelliges (ut puto) rationem, qua mens in omni casu & statu, ubi sua cogitata cum altero communicare vult, id facere debeat. — Habeo, igitur inquam, ideam rei, quam describere volo: quæcumq; tum in collectione notionum instrumentalium, & inde, quasi depresso illas, quæ ideæ partibus sunt similes. Ex his, uti partibus, construo alteram ideam, illi cogitatæ & exprimendæ similem, quatenus talibus instructus sum notionibus, ex quibus illam, partem pro parte, componere possum, ut fiat altera protypo suo, scilicet primæ, tam similis, quam ejusmodi instrumentis adhibendis, fieri possit. Licitum mihi sit hic appellare illam *Ideam primam*, hanc vero ex notionibus partium compositam *Ideam secundam*: Quæ cum est facta, secunda in hoc ordine mentis operatio peracta est. (Vide supra p. 13.) o).

m) Nam quæ simul mens nostra ita apprehendit, ut uno conscientiæ actu percipiuntur, conjuncta etiam in memoria necessario manent, ut omnia simul in conspectum mentis proveniant, quando unum aut plura sive partem quandam illorum revocamus. Hoc necessario pendet ab ipsa conscientiæ natura, & a quovis philosopho esset perspecta, nisi alias diversas ideas pro eadem sumerent. Quod vero nemo facere potest, qui observat, illam ideam tantum esse eandem, quæ eodem modo perfectè comparata sit, mox vero esse aliam, cum aut plures aut pauciores, aut alias partes quodammodo contineat. Sic revera habemus aliam seriem notionum instrumentalium pro quavis lingua, quam callemus, ut notio, cui terminus homo adhæreat, revera sit alia, (non aliter formata, sed alia tantum) quam notio cui terminus mennissa adhæsus sit, quamquam inter se similes, & eandem rem indicantes. Hinc evenit, ut verba unius linguæ cum verbis alterius loquendo raro confundamus, adeo ut difficile:

cile sit a serie unius linguae notionum ad seriem alterius transgredi. Sed res in promtu est.

(*) Nempe respectu multitudinis earum, quæ res spectant, & propterea reales dictæ sunt.

(**) Si scil. notiones instrumentales ipsas cogitando tractamus, & cogitata exprimere volumus, quisque videt, nos flatim posse invenire notionem instrumentalem, notioni cogitatae respondentem.

a) Quis enim est, cui ridiculum non sit, audire aliquem nomen alijcujus rei proferre, nihil autem ulterius de illa re dicentem? Nonne ille tædio quodam quasi incitaretur ad quærendum: Quid de illa re? — Si quis clamaret: Holmiam, præterea nihil dicens, quisque illius vocem qui audiret, suo iure cogitaret: quid de Holmia ille diceret velit? quid mirum ille cogitet? siue ille sanus? e. s. p. nisi alias sat est ad rem in conspectum mentis provocandam, ut id, quod de illa exhibere velimus, sua sponte ille inveniat qui audit. Sufficeret enim ad omnem Viduæ dolorem renovandum, si occasione quadam retentus hebesceret, mariti amati & desiderati ideam, quamvis solam, illo nominando, provocare.

b) Si quis hic quæreret, an semper sic informemus Ideam secundam, antequam illam signis externis proferamus, responsum infra inveniet.

Ut vero mea cogitata clarius eluceant, observes, hanc mentis actionem esse per simile typothetæ in officina typographica Idea, quam primam vocavi s. realem, respondet verbo manuscripti. Typotheta, qui illud inspicit, quærerit in armario typorum litteras singulis partibus verbi respondentibus, aut sint simplices vel compositæ, & postquam illas invenit, ex illis in forma sua constituit verbum verbo manuscripti simile, quatenus scil. ex typis suis illud construere potest. Notandum vero est: 1:o Typothetam statim invenire typum verbo primo respondentem sine constructione, si antea typum eodem modo compositum in armario suo habeat, aut si verbum simplex

plex littera sit, ut quando *si* (conjunct.) aut *i* (imperat. ab *ire*) aut *o* (Interj.) exprimere debet; non aliter ac mens facit, quando in exhibendis nominibus propriis aut ideis simplicibus &c. versatur; 2:o Typothetam alias figurās in formam suam ponere non posse, quam quae sunt in armario suo; ut etiam mens alias ideas exprimere nequit, quam quarum partes in notionum suarum instrumentalium serie invenit; & 3:o illis typis typotheta non potest uti, qui, brevitatis aut alius cuiusdam vitii causa, chartæ sub prelo non committit debitam figuram, et si ipse videt typum esse eundem, quo egeat — omnino sicut mens, quae ejusmodi notionibus non potest uti, quae, quamquam ex serie notionum instrumentalium sunt, & constructioni ideæ secundæ bene inservient, terminos five signa externa debita sibi subnexa non habent.

Exemplum adhuc apponam. Ideam figuræ cuiusdam, ut certi quadrati, cuius latera 3 ulnas longa sunt, tibi fingas, illamque qualis in mente tua sit, cum alio, qui latiam linguam callet, communicare velis. Quæreris igitur inter notiones tuas instrumentales verbis latinis denotatas, illas, quæ partibus figuræ tute respondent, & invenias e. gr. notionem figuræ ex quatuor lateribus & rectis angulis constructæ, cui nomen *rectangle* affixum sit, notionem *aequalis*, notionem *trium*, notionem *ulnæ* &c. Ex his notionibus construis tibi ideam figuræ, Ideæ primæ similem, & peracta est operatio mentis secunda,

III. Terminorum five signorum exteriorum prolatione: — cogitationis per instrumenta externa expositio.

Idea secunda (vid. p. 25) confecta, ad exponendam Ideam primam adgredi licet. Quod sit, aut voce, aut manu, aut alio quoddam instrumento, quo res externas afficere possumus, proferendo signa externa notionum, ex quibus constat Idea secunda, idque eo ordine iisdemque rationibus, ac notiones in mente sunt in idea secunda ordinatae & inter se sitæ: ut typographus, postquam formam suam paratam habet,

sub prelo in charta imprimit idem verbum, quod ei in manu scripto erat traditum ut illud typis imprimeret. Itaque idea prima sive cogitatum mentis expressa est.

Hoc loco vero observandum est: 1:o operationum mentis, quas (II & III) descripsi, saepissime ita immediate alteram sequi alteram, ut inter se non sine difficultate distingui possint. Saepissime enim statim, ac notionem parti cuidam, certo tamen ordine sumtæ, ideae primæ, respondentem inventimus, signum illius notionis edimus, & sic secundæ, tertiae, &c. usque dum stent signa omnium notionum, in secunda idea usurpandarum, externe eodem temporis momento expressa, quo ideam hanc intus exstructam habemus: & cum habitu notionibus & signis bene & prouite utendi contraximus, vix ulterius animadvertisimus notiones instrumentales, quibus utimur, sed quasi inesse notio in verbo sive signo, immediate fere a prima idea ad signa proferenda transgredimur. Quod tamen non impedit, quominus semper mediate fiat; & tunc tantum a nobis minus observatur, quando non idearum realium ope sed instrumentalium cogitamus, i. e. quando non de rebus cogitamus, sed tantum notiones instrumentales inter se conferimus & tractamus p).

2:o Non solum partibus ideam primam constituentibus, sed etiam earum relationibus, modoque, quo inter se conjunctæ sunt, respondeant notiones instrumentales & signa externa, si accurata fiat cogitati expositio. Hinc casus, modi, particulae &c. linguarum q).

p). Hac in re, scil. quod non distinxerant inter ideam secundam & primam, errarunt plurimi, qui de communicatione cognitionum scripsierunt. Ut vero præterea ea, quæ de natura & indole sermonis scribit J. F. R. BUDDEUS. (Elem. Philos. instrum. P. II. C. 1.), Lectorem remitto ad LAMBERTI Semioticam (N. Organ. P. III.), ubi videbit fere ne verbum quidem de

discrimine cogitationum ipsarum & instrumentorum, quibus illæ exponantur, dictum esse; idque & ubi de cognitione nostra symbolica in universum agit, & quando proprius ad indolem linguarum considerandam adgreditus est. E contrario signa cum notionibus signatis, & has cum cognitione nostra de rebus & argumentis obvenientibus, ubique confundit. **LOCKE**, qui, in III:o Libro Operis jam citati, præ fere omnibus tam prolixe & simul tam vere de terminis eorumque usu disputat, ut, quæcumque dicat summa attentione sit digna, tamen quoad illud, de quo loquimur (scil. quoad modum, quo utamur terminis ad exprimendas ideas primas sive reales, mediantibus secundis) non satis rationem rei explicat. Neque **PLATO**, qui in Cratyllo suo tam fuse de nominibus disserit, neque **ARISTOTELES**, qui (De Interpretatione, et de Anima) prolixe de natura sermonis loquitur, neque alius ex veteribus quisquam, hanc rem perspexit — Et **WOLF**, quamquam satis superque de propositionibus & de syllogismis, quæ semper ideam secundam aut potius verba solum spectant, scribit, obiter tantum de terminis, & de illis quidem non accurate, minime vero de earum vera relatione ad cognitionem nostram realem, agit.

(q) De hac re consulere potes **BUDDEUM** (l. c. §. VIII &c.), **LAMBERT** (Organ. Semiot. in primis VI:s Hauptstück) & præcipue **LOCKE** (Essay conc. H. Underst. B. III. Ch. VII.)

3:o Ex dictis patet, multas sæpiissime notiones instrumentales & verba esse necessaria ad exprimendam unam ideam realem. Si machinam quandam ejus idem tenes, describere vis, quot verbis tibi est utendum! Totum fere volumen requiritur ad ea accurate exponenda, quæ immediate & uno fere conscientiae actu percipis. Fac periculum accurate describendi folium arboris cuiusdam, ut quercus; & mox videbis tibi longa oratione esse opus; & postquam multa verba fecisti, videbis te, sine figura pœta, difficultime posse omnia in illo percepta exponere, quæ uno fere obtulit longe perfectius sensu excipis.

*IV: Impressio per sensus, qua termini sive signa externa
sensibus in mentem alterius excipiuntur.*

Tres illæ operationes, quas hactenus exponere conatus sum, ad illum pertinent, qui sua cogitata alteri tradere cupit, & expressionem cogitationis absolvunt; reliquæ vero ad illum, qui signa prolata vult intelligere, ut communicatio Idearum ad finem usque perducatur. Quod vero non nisi tribus operationibus perfici potest, quarum prima est signorum prolatorum sensuum ope exceptio, ut mens alterius signa illa percipiat. Dicimus autem sensuum ope, quod Sensus dicitur, quo percipit Spiritus s. mens quid extra se r); qui sensus autem, cuiusmodi sint, quaque ratione per illos externa percipiuntur, non pertinent ad meam disquisitionem. Nos vero, ut inter omnes constat, signa externa excipimus audiendo, si voces sunt, videndo, si figuræ, tangendo, si sub tactum cadunt, & sic porro.

r) *Sinn, Sensus, sens ist die Fähigkeit der Empfindung, also die Möglichkeit der Anschauung in der Gegenwart des Gegenstandes. --- vermittelst desselben (Sensus externi) stellen wir uns Gegenstände als ausser uns vor.* MELLIN Wörterb. d. Krit. Philos. Art. Sinn.

V. Actus, quo notiones instrumentales, quibuscum signa illa percepta, ex conventione antea facta, connexa sunt, in conspectum mentis provocantur & ordine debito construuntur.

Si homo hominis cogitationes, ratione dicta expressas, intelligere unquam poterit, necesse est habeat easdem notiones instrumentales, illisque eadem, ac alter, signa externa subnexa. Quas vero si habet, cum sensibus signa prolata exce-
pit

pis, & eorum ideas mente tenet; perquirat seriem suarum notionum instrumentalium, & quamque, cui simile signum adiunctum esse invenit, inde desumat, & in conspectum mentis proferat, atque ita illas in mente sua ordinet & construat, ut ordo illarum ordini signorum perceptorum, aut potius ordini, per signa percepta indigitato, respondeat.

Hic observanda sunt sequentia: 1:o per se ipsum cuique liquet, neminem posse intelligere signum, cuius notio nem debitam in collectione suarum notionum non inveniat, vel, si adit hæc notio, attamen cum illa idem signum non sit coniunctum: 2:o id, quod ille, qui cogitata sua exprimit, disolvit, huic, qui signa proposita intelligere vult, rursus componendum est, & quod ille per analysin sive totius Ideæ in partes suas resolutionem exposuit, hic per synthesis sive recomponendo partes illas, in unum redigere studet, ut eadem idea ei eveniat: 3:o Ut vero hoc clarius tibi eluceat, sume librum & lege — Legens vero si animadvertis ea, quæ in animo tuo contingunt, facile videbis te notiones signis respondentes in ordinem dictum redigere, si alias ea intelligas, quæ legis.

VI. Idea eadem existat in mente alterius, quam alter ei tradere voluerit, & communicatio cogitati peracta est.

Scilicet, ex notionibus suis, tanquam ex partibus, Ideam ad indicationem signorum comprehensorum, sibi construit mens, primæque Ideæ eatenus similem, quatenus omnes hæ operationes accurate & distincte peractæ sunt, ut cuique facile est intellectu.

Dicis fortasse sextam hanc operationem a quinta non differre, Sed observandum est, Ideam, quæ in sexta statione existet

existet non modo esse finem & effectum quintæ; sed etiam propriam mentis applicationem & actionem requirere. Quod facile quoque perspicias. Si perlegis librum, qui descriptionem machinæ cuiusdam continet, immediate, legendo & ad regulam quintæ nostræ operationis componendo notiones signorum, sequeris expositionem auctoris; sed perlepto libro, omnia quasi in unum redigere velis, & machinam descriptam tibi representantes. En actionem sextam, & ultimam, quoniam, si idea machinæ bene in notiones resoluta, notiones vero bene signis expositæ, signa autem bene percepta, hæc vero percepta in notiones debitas rursum permutata, & notiones deinde recte compositæ & in totum redactæ sunt, eandem omnino tenes ideam, quam auctor libri tibi tradere voluit. Præterea, quis est qui nesciat, quot homines multos libros perlegant, & tamen, quamquam quintam operationem bene peragant, & mentem auctoris, sequendo verba ejus, intelligent, nihilominus, perleptis libris, ob intermissionem sextæ operationis, nihil fere sciant, illisque fere nihil ex omnibus cognitum restare. Multi perlegunt & separatim etiam bene capiunt propositiones & demonstrationes in Elementis Euclidis contentas; sed quotus quisque est, cui totum systema, quale in mente auctoris fuerit, notum est? Paucitatem illorum nempe videbis, si scis, quot sint, qui, postquam singularum propositionum &c. obliiti sunt, ex idea totius, systema totum denuo condere possint. Id, quod docet, quomodo legere debemus libros, scilicet non ut in verbis & notionibus instrumentalibus insistamus, sed ut eandem totius ideam acquiramus, quam Auctor, scribendo, verbis exponere voluit.

Cuique igitur eorum, quæ de hac re dixi, satis intelligenti, perfacile est perspectu, nullum utique harum operationum posse absesse, quando manifestum futurum sit alteri, quod alter cogitat, aut quod de aliqua re cogitavit. Propterea his partibus absolvitur vera methodus communicandarum cogita-

gitationum inter entia cogitantia, quæ finita sunt, quæque non nisi instrumentis quibusdam externis communicationem quandam inter se invicem habere possunt.

Ut vero tandem melius pateat lectori, quod hactenus conatus sum explicare, tabellam, seriem operationum laudatarum exhibentem, apponam, quæ hæc est:

1. Idea realis, sive cogitatio de re quacunque.
2. Notionum instrumentalium conquisitio & ordinatio ad protypum illius.
3. Signorum externorum prolatio.
4. Apprehensio signorum eorundem.
5. Notionum instrumentalium conquisitio & ordinatio ad exemplar signorum sensibus comprehensorum.
6. Idea, idæ primæ similis, ex notionibus ut partibus constructa.

§. 3.

Tribus igitur ordinibus sive seriebus rerum diversarum utamur necesse est, si de rebus cogitata, inter nos mutuo communicare volumus; nempe 1:o Ideis rerum de quibus cogitamus, sive Ideis realibus res aut vere existentes aut imaginarias repræsentantibus: 2:o Notionibus instrumentalibus, quæ, ut verbis Platonis utar, quasi sermonem internam efficiunt, & 3:o Terminis sive signis externis, ejusmodi, ut in conspectum alterius, sive sub sensibus alterius subjici & ab illo percipi possint.

Inter Philosophos vero multis est disputatum, quantum singula horum trium, quamquam a plurimis non satis inter se distinctorum, cognitioni & cognitioni nostræ in-

fer-

serviant. Fuerunt alii, qui putarent, homines non nisi ope notionum instrumentalium cogitare posse; s) alii vero, qui adhuc censerent, nos sine usu verborum sive signis externis posse notiones nostras nec determinare, nec illis uti, quia partim essent vagae & indeterminatae, partim vero confusa, obscurae, & facile e memoria exciderent t). Quæ tamen paucis attingere liceat.

s) Sic omnino plerique, ut supra memoratum est. CICERO, ad verba p. 19 allata, addit: *sine quibus (scil. notionibus universalibus) nec intelligi quidquam, nec quaeri, aut disputari potest.* e. l. p.

t) Vide e. gr. ea, quæ de hac re disserit LAMBERT (N. Organ. Semiot.) & quæ claudit his verbis (l. c. §. 12) *Aus den bisherigen Betrachtungen erhellet nun*, dass die Symbolische Erkenntnis uns ein unentbehrliches Hülfsmittel zum Denken ist &c.

1:o Cogitare possumus solis ideis realibus, scil. illas considerando, tractando, conferendo & relationes earum mente percipiendo. Id cuique patet, tam ex ipsa re, quam ex supra allatis, si alias de notione cogitandi ulterius disputare nolit.

2:o Cogitare etiam quidem possumus notionibus instrumentalibus, scil. illas considerando, conferendo &c. sed ito modo earum tantum mutuam relationem, & quales sint, videre possumus, ad res vero, ut res, ejusmodi cogitata non pertinent. Possumus tamen earum ope etiam de re aliqua cogitare, ita scil. ut Ideam rei cujusdam cum illis, ut cum certis partibus vel determinationibus rerum separatis, totisque rebus præterea omissis, conferre, & relationes, quæ inter illas eo respectu intercedant, ita cernere queamus, ut sciamus, quid sit eventurum, si res, de qua agitur, in ejusmodi situ, ordine, relatione &c. venerit. Notiones instrumentales videlicet, non ita res spectant, ut ex illis de rerum vera existen-